

MILAN ZVER

Zgodovina politične misli

(njeni teoretični in metodološki nastavki ter problemi)

1. Pred leti so v zahodni Evropi »drzno« načeli vprašanje o smiselnosti discipline, ki ima bogato akademsko tradicijo in s katero se je v začetku identificirala celo sama politična veda. Z njeno pomočjo so se legitimirala mnoga idejnopolitična in teoretska gibanja – gre torej za disciplino, ki jo imenujemo zgodovina politične misli.¹

V Zahodni Nemčiji so jo hoteli na novo koncipirati. »Stara« disciplina naj bi bila močno v krizi, ki so jo povzročile metodološke revolucije v (politični) znanosti.

Pri nas v Sloveniji ima disciplina že več let akademski status. Inkorporirana je tudi v raziskovalne strukture (na FSPN). Nedvomno se ponovno nakazuje potreba, da spregovorimo nekaj več o vlogi in mestu discipline znotraj sistema znanosti, njeni historični entiteti, o njenih problemih, še zlasti sedaj, ko smo pred novo reformo študija in to na ustanovi, ki je matična za to disciplino (FSPN). Prav lahko se zgodi, da ji sosednje (mejaške) »imperialistične« vede (izraz Alfreda Grosserja) odvzamejo njeno identiteto *sui generis*.

»Rodovnik« discipline kaže na veliko vlogo, ki jo je odigrala v razvoju politične znanosti. Svoječas se je politična znanost celo identificirala z njo, ali pa je zgodovina politične misli predstavljala njeno bistveno komponento. Klaus von Beyme je menil, da so nemško politično znanost razumeli domala kot zgodovino političnih idej.² Tudi John G. Gunnell je v študiji *Political Theory, The Evolution of a Sub-Field*³ zatrjeval, da so začetki politične znanosti v ZDA najtesneje povezane s študijem zgodovine politične misli.

Popolnoma enako razmišlja David Easton za obdobje pred behavioralnim obdobjem.⁴ Medtem ko je behaviorizem znižal ceno zgodovini politične misli (na raven »pripomočka« v politični znanosti), pa je v času njegovega zatona ponovno oživel zanimanje za »transhistorična« vprašanja politike. Prav to pa je bilo za novejšo kritično politično znanost nekakšno opozorilo, da poskuša preprečiti nekritični preskok iz radikalne empirične »ponižanosti« politične znanosti nazaj v tradicionalne vede idejne čistosti.

¹ Zgodovina politične misli je bila etablišana v pedagoške in raziskovalne strukture (kot *sui generis*) in verificirana tudi v UNESCO-vem katalogu že leta 1949 kot del politične znanosti. (*Contemporary Political Science / A Survey of Methods, Research and Teaching*, Paris, 1950, p. 4 – povzeto po J. Gebhardt, *Ueber die Studium der politischen Ideen in Philosophisch-historischer Absicht*, V: Politische Vierteljahresschrift, (PVS), Sonderheft 15/1984, S. 126).

² K. V. Beyme, *Politische Ideengeschichte, Probleme einer Interdisziplinären Forschungsbereich*, Tuebingen, 1969, S. 5.

³ Študijo je Gunnell predstavil na zadnjem kongresu Svetovne asociacije za politične vede v Washingtonu julija 1988. Pisu ni znano, ali je bil tekst kje objavljen.

⁴ D. Easton, *Politična znanost v ZDA, Teorija in praksa*, 7–8/1985, S. 872.

V Franciji je klasična zgodovina (političnih) idej doživljala izvirno kritiko in hkrati težnje po njeni prenovi z deli Michela Foucaulta. Ta avtor je vpeljal izraz »arheologija vednosti«, ki naj bi izražal vso strogost tovrstnega raziskovanja. Ostremu peresu Ralfa Bembacha se je zdela ta opredelitev preblaga. Menil je, da je za kritično proučevanje zgodovine idej bolj primeren pojem »geologija«. ⁵ V Franciji sta posebej pomembna »zgodovinarja politične misli« Marcel Prelot in Georges Lescuyer. ⁶

Navkljub behaviorizmu, ki je politično znanost podvrigel zgolj empiričnemu raziskovanju bolj ali manj merljivih političnih procesov in dejstvu, da je bil začetek politične znanosti pod izrazitim vplivom tradicije nemške teorije – zlasti Francisa Lieberja, ⁷ pa tudi sicer so nemški emigranti odigrali pomembno vlogo v razvoju ameriške politične znanosti ⁸ – je institalizacija v pedagoške in raziskovalne strukture dosegla najvišjo raven prav v ZDA. ⁹

Najtemeljiteje so disciplino v teoretskem in metodološkem smislu ponovno zasnovali v Zvezni republiki Nemčiji. Velika debata se je pravzaprav začela z razpravo Lotharja Kramma o nesmislu zgodovine političnih idej. ¹⁰ Na to kritično razpravo so se odzvali Guenther Nonnenmacher, Udo Bembach in Claus E. Barsch. Revija nemškega združenja za politične vede (*Politische Vierteljahresschrift*) je v letu 1984 izšla kot poseben zvezek, namenjen zgodovini političnih teorij.

»Diskurzivni okvir« – med razmejitevijo in povezovanjem

Ni naključje, da se je zgodovina politične misli koncipirala s kritično vzpostavitvijo odnosa do predmetno širšega okvirja – do zgodovine idej, ki si je v evropski in ameriški znanosti dokaj zgodaj priborila akademski status.

Če upoštevamo predmetno substančnost zgodovine politične misli, tj. pisano produkcijo političnih sporočil preteklosti, in če zanemarimo najgloblje ontološko bit političnega, ki po Wolfgang-Ditrichu Narru sega vse do socialnih interakcij najpreprostejših skupnosti, ki so povezane z razreševanjem konfliktov ¹¹ ter Bernardu Willmsu, po katerem je »zgodovina vseh resničnih eksistenc zgodovina razvoja političnega«, ¹² potem lahko domnevamo, da obstaja nek širši okvir človekove samorefleksije, kot je zgolj politični. V tem razmerju si stojita nasproti in se prekrivata *zgodovina idej* in *zgodovina političnih idej (misli)*.

Bembachova diferenciacija med zgodovino idej in zgodovino političnih teorij temelji na različni aplikativni vrednosti. Prva naj bi prispevala k teoretski fundaciji sistematičnih teorij, druga pa k rekonstrukciji zgodovinskih konceptov politike. ¹³

Namesto besedne zveze zgodovina politične misli, kot jo uporabljamo pri nas, najdemo različne izrazne ekvivalente. Medtem ko sta »zgodovina« in »politično« več ali manj konstanti, prihaja do razlik zlasti pri tretjem členu v imenu discipline.

⁵ R. Bambach, *Ein »gluecklicher« Positivist*, PVS, Sonderh., 15/1984, S. 198.

⁶ M. Prelot in G. Lescuyer, *Histoïr des Idees politique*, 1980, po C. E. Barschu, *Vom Sinn der Politischen Ideengeschichte fuer das Studium*, PVS, 3/1981, S. 329.

⁷ K. V. Beyme, *Die Rolle der Theoriengeschichte in der amerikanischen Politikwissenschaft*, PVS, 15/1984, S. 181.

⁸ K. V. Beyme, *ibid.*, S. 186.

⁹ K. V. Beyme, *ibid.*, S. 182.

¹⁰ L. Kramm, *Vom Un-Sinn einer politischen Ideengeschichte*, PVS, 2/1981, S. 168–180.

¹¹ W. D. Narr, *Politik als Wissenschaft*, Opladen, 1986, S.

¹² B. Willms, *Politische Ideengeschichte, Politikwissenschaft und Philosophie*, PVS, Sonderh., 15/1984, S. 48.

¹³ U. Bembach, *Ueber die Vernachlässigung der Theoriengeschichte als Teil der Politischen Wissenschaft*, PVS, 15/1984, Sonderh., S. 25.

V nemškem govornem področju se je uveljavil najprej pojem »idej«, s katerim so razumeli, kot je dejal Claus Barsch, vodilne misli – Leitgedanken – nekega določenega zgodovinskega »stanja«. Pojem idej naj bi v tej besedni zvezi pomenil osnovna sporočila vsebine zavesti, ki zadevajo politiko.¹⁴

Na zahodnonemškem so uporabljali tudi pojma politična misel in politična teorija. Prav slednja se v zadnjih letih vse bolj uveljavlja. Zgodovina političnih idej si kot disciplina v metodološko-spoznavnem vidiku ni izborila zanesljivega statusa, saj se je preveč identificirala s staro paradigmo politične znanosti. Po mnenju Guenterja Trautmanna takrat zgodovinskih tekstov še niso »raziskovali«, hkrati pa ime »zgodovina političnih idej« navaja na preveliko avtonomijo idejnih zaznav od njihove historične pogojenosti.¹⁵

Nasproti odporom uporabi termina »ideje« v naslovu discipline velja omeniti Willmssov poziv: Keine Angst vor Ideen.¹⁶ Guenther Nonnenmacher je dilemo razrešil tako, da je uporabljal obe imeni hkrati.

V ameriški politični znanosti so kot tretji termin v omenjeni sintagmi uveljavili »misel« (Thought). Podobno tako tudi v Franciji, kjer sicer ločujejo med zgodovino političnih »idej« (idees), »doktrin« (doctrines) in »teorij« (theories), vendar le znotraj zgodovine politične misli (*Histoire de la pensée politique* – Jean J. Chevallier)¹⁷

Pri nas se je uveljavilo poimenovanje »Zgodovina politične misli«. Zoževanje te tematike na zgodovino političnih teorij na Slovenskem sploh ne pride v poštev zaradi povsem praktičnih razlogov (insuficienca teoretično artikulirane politične misli). Naziv »Zgodovina politične misli« širi diapazon različno artikuliranih političnih razmišljanj.

Če se povrnemo k predmetnemu vidiku paradigmatičnosti zgodovine politične misli, se srečamo z vprašanjem njenega *disciplinarnega statusa v sistemu vednosti*. Čeprav so danes razlogi za interdisciplinarnost stike v glavnem metodološki,¹⁸ pa je pri zgodovini politične misli pri tem posebej izpostavljena predmetna motiviranost. Gre torej za dve ravni interdisciplinarnosti: za predmetno (kategorialno) in metodološko. Zgodovina politične misli si določene teme »izposoja« od drugih znanstvenih disciplin, hkrati pa »ponuja« svoje na razpolago. Danes smo na tej točki interdisciplinarnost soodvisnosti, da je težko potegniti natančno mejo med matičnimi temami posameznih ved. Na ravni metodologije gre za kooperacijo oz. za neko zvrst organske povezave med disciplinami.

Glede predmetnosti discipline oziroma vprašanja »matičnega okvira tem«, je tudi znotraj discipline precej spornih vprašanj. Gre predvsem za vprašanje, kaj pomeni »politično« v »idejah«, »teorijah«, »misli«. Tu se celo znotraj istih paradigem mnenja precej razlikujejo. Drugo sporno vprašanje je kriterij mejne vrednosti (pomembnosti) posamezne teme za znanstveno analizo. Če poskusimo na to vprašanje odgovoriti z mnenjem Wolfganga D. Narra, ki meni, da morajo biti ideje epohalnega pomena,¹⁹ ali s sodbo Uda Bernbacha, ki je trdil, da morajo biti ideje

¹⁴ C. E. Barsch, 1981, S. 329.

¹⁵ U. Bernbach, *Bemerkungen zur politischen Theoriengeschichte*, PVS, 1981, S. 182.

¹⁶ B. Willms, 1984, S. 40.

¹⁷ Povzeto po C. E. Barsch, 1981, S. 329.

¹⁸ Tine Hribar, *Oblikovanje raziskovalne dejavnosti po vedah in prihodnost sistema znanosti*, RI FSPN (raziskovalno poročilo), 1988, S. 120.

¹⁹ W. D. Narr, 1986, S. 219.

za določeno družbo reprezentativne,²⁰ razpiramo samo nova vprašanja; a o tem več v nadaljevanju.

Prav zaradi izrazite interdisciplinarnosti je postalo vprašanje *lokacije* zgodovine politične misli dokaj sporno. Že razvoj zgodovine politične misli, kot smo ugotovili zgoraj, nakazuje njeno tesno povezanost s politično znanostjo (David Easton, John G. Gunnell, Klaus v. Beyme, Wolfgang D. Narr). Udo Bermbach je zapisal, da se politična znanost preprosto ne more odpovedati svojemu konstitutivnemu elementu – zgodovini političnih teorij²¹ in da je zgodovina politične misli predpostavka kritične teorije o politiki.²² Brez pomislov uvršča Politische Ideengeschichte ali Geschichte der politischen Ideen v okvir politične znanosti tudi Bernard Willms.²³ V okvir politične znanosti uvršča zgodovino političnih teorij tudi Guenther Nonnenmacher.²⁴

Klaus v. Beyme nasprotuje zamejenosti discipline v meje politične znanosti, in meni, da je njeno »domovanje« interdisciplinarno. Zato tudi ne moremo govoriti o neki posebni poddisciplini politične znanosti.²⁵ Mnogo avtorjev je poudarjalo tesno vez zgodovine politične misli s politično filozofijo, ki si je po izbruhu »empirične« politologije prilastila pravice nad zgodovino (politične) misli. Čeprav zgodovine politične misli ne moremo uvrstiti v pravno znanost, pa vendarle seže in ponekod še pelje njena razvojna pot tudi k tej vedi (Sovjetska zveza). Tudi na Slovenskem so pred drugo svetovno vojno v okviru pravnih ved, v katerih so z nekaterimi posameznimi znanstveniki dosegle evropsko raven, proučevali in sledili tradicionalnim in tedaj sodobnim tokovom politične misli.

Če je katera znanost, potem je prav gotovo zgodovina politične misli najbolj tesno povezana z zgodovino, saj gre pri njej za svojevrstno upodabljanje zgodovine skozi reflektirana sporočila neke določene epohe. Razen predmetnega arzenala so drugo stičišče z zgodovino tudi metodološki prijemi. Tipična zgodovinarja, za katera je značilna kombinacija zgodovinske in analitično politološke metode sta Norbert Leser in Janko Prunk.²⁶ Nekateri avtorji pa opozarjajo na tesno povezanost zgodovine politične misli z antropologijo (zlasti s politično antropologijo). Rudolf zur Lippe je v ta namen predstavil nekaj »skupnih« tem.²⁷

Zvrsti produkcije

Kaj in kako »producirati« (ta pojem se je zelo ustalil v splošnih debatah o teoretičnih in metodoloških problemih znanosti) v »podjetju«, ki v spoznavno-teoretskem in metodološkem smislu ne bi imel zanesljivega statusa?

a) Osnovna naloga discipline je *prezentacija* sklada političnih sporočil preteklosti. Pri tej nalogi zgodovine politične misli ostajajo tisti avtorji, ki disciplini pripisujejo zgolj aditivni in subsidiarni status znotraj politične znanosti ali v drugih

²⁰ U. Bermbach, 1981, S. 182.

²¹ U. Bermbach, *ibid.*, S. 1981 in 1984, S. 16 in 26.

²² Povzeto po W. D. Narr, 1986, S. 226.

²³ B. Willms, 1984, S. 33.

²⁴ G. Nonnenmacher, *Was ist wichtig? Von der Identitätpräsentationsfunktion zur Inkompetenzkompensationskompetenz*, PVS, 15/1984, Sonderh., S. 232.

²⁵ K. V. Beyme, 1984, S. 189–190.

²⁶ Mislim zlasti na njuno delo *Zwischen Reformismus und Bolschewismus*, Wien-Frankfurt-Zuerich, 1968, in Slovenski narodni programi, Ljubljana, 1986.

²⁷ R. Z. Lippe, *Einige anthropologische Prämissen und ihre Konsequenzen in politischen Theorien*, PVS, 15/1984, Sonderh. 65–80.

sorodnih vedah (Guenther Nonnenmacher, 1984; Guenter Trautman, 1984 in Lothar Kramm, 1981). S tem pa se možnosti discipline ne izčrpajo.

b) Pomembnejša zvrst produkcije je *interpretacija in rekonstrukcija*. Ta raven se ne dotika le »duhovne« zgodovine, ampak posredno tudi »izkušenskih realitet«. Poglejmo si nekaj tovrstnih refleksij:

- rekonstrukcija zgodovinskih modelov interpretacije (Wolfgang D. Narr),²⁸
- analiza anatomije bolj ali manj kompleksnih družb in njihovih socialnih struktur na temelju zgodovinskih konceptov politik (Udo Bermbach),²⁹
- družbenopolitična obdelava časovno pogojenega horizonta (Klaus von Beyme),³⁰
- pojasnitev in artikulacija specifičnih izkušenskih realitet (Juergen Gebhardt),³¹
- historična rekonstrukcija konteksta simbolne produkcije (Qskiner, J. G. A. Poeck),³²
- idejnopolitična rekonstrukcija političnega samozavedanja (Bernard Willms)³³

»Anketa« kaže, da so zahteve in možnosti zgodovine politične misli večje, kot le prikazovanje sklada zgodovinskih sporočil. O zahtevnosti te funkcije nas opozarjajo tudi izrazi, s katerimi so jo označevali: arheologija (Michel Foucault), genealogija (John G. Gunnell) in geologija (Ralf Bembach).

c) Značilnost sodobne strokovne produkcije je težnja po njeni uporabnosti. Tudi zato se vse bolj poudarja *prognostičnost* funkcije znanosti. Beyme je trdil, da je uporabna vrednost in funkcija discipline v pomoči pri oblikovanju prognoz.³⁴ Na tem mestu naj zapišemo tudi Nonnenmacherjevo pričakovanje: disciplina naj bi ponudila smernice za orientacijo intelektualnega potenciala. Manj kot to naj ne bi storila, je menil, več kot to pa ne zmore.³⁵

d) V načine in zvrsti produkcije, v katerih so zapopadene funkcije discipline zgodovine politične misli, nedvomno sodi tudi *legitimizacijska*. Gre lahko za politično »usmerjeno produkcijo«, s katero se posamezne, v zgodovini uveljavljene »ideje« aktualizirajo. Pri tem prihajajo motivi in usmeritev raziskovanj od zunaj, iz nestrokovnih krogov. Zgodovina politične misli je bila doslej v mnogih svojih angažmajih politično zlorabljena. Njena uporabljivost je zelo raznovrstna. Disciplina nudi spekter različnih interpretacij, pojasnjevanj, rekonstrukcij, »inovacij«, ki lahko zadovoljujejo različne potrebe. Nestrokovna (izvenstrokovna) motivacija lahko pelje v enostransko selekcioniranje, izbiranja le tistih sporočil preteklosti, ki jih potrebujemo. Takšna »posiljevanja« preteklosti izvirajo iz zahteve po čim bolj uporabljivem »teoretskem« outputu.

Če se zgodovina idej tako aktualizira, govorimo o obremenjevanju zgodovine s potrebami sedanosti – o kvaziaktualizaciji.

Prav debata o vlogi zgodovine političnih idej in teorij v Zvezni republiki Nemčiji je opozorila na močno odvisnost politične znanosti sploh od zahtev in pričako-

²⁸ W. D. Narr, 1986, S. 222.

²⁹ U. Bermbach, 1981, S. 291.

³⁰ K. V. Beyme, 1984, S. 191.

³¹ J. Gebhardt, *Ueber das Studium der politischen Ideen in philosophisch-historischer Absicht*, PVS, 15/1984, Sonderh., S. 157.

³² Povzeto po J. Gebhardt, *ibid*, S. 156.

³³ B. Willms, 1984, S. 56.

³⁴ Po Barsch, 1981, S. 328.

³⁵ G. Nonnenmacher, *Ideengeschichte zwischen Un-Sinn und Unmöglichkeit?*, PVS, 4/1981, S. 429.

vanj političnega »okolja«. Odvisnost se je odražala v usmerjanju stroke po drugi svetovni vojni. Politična znanost naj bi na novo legitimirala novonemško politično sceno, iskala njeno demokratično identiteto in pomagala v gradnji demokratične kulture.³⁶ Wolfgang D. Narr je pisal, da je legitimacijska funkcija (v mislih je imel legitimiranje obstoječe družbene ureditve) po svojem bistvu dogmatična.³⁷ Zgodovine politične misli se spreminja v »deklo« politike in postaja predmet zlorabe. To se dogaja tam, kjer znanost ni avtonomna, torej v t. i. afirmativnih in vrednostno angažiranih strokovnih okoljih, ki temeljijo na t. i. povrednoteni scientistični zavesti. *Izgradnja demokratične kulture* (njen namen je legitimacija obstoječega sistema), je kot zamisel zunanje regulacije in usklajevanje posameznika z družbo (inkulturacija posameznika v socialno okolje) v politični kulturi in socializacijski teoriji stara in preživela, zlasti pa nehumana paradigma.³⁸ Zgodovina politične misli ima za tovrstne potrebe okolja dovolj primerne gradiva. Na tem temelji tudi stališče, da naj ima zgodovina političnih idej moralno in politično vlogo, ki naj pomaga zavarovati človeško bit in idejo o človeški biti pred destruktivnimi elementi sodobnega časa (Helmut Plesner).³⁹

Zaradi tega ne moremo nekritično zavreči Krammove trditve – ki je zgodovino politične misli poimenoval intelektualna igra s simboli – da je eksistenca discipline politično motivirana s tem, da »pojasnjuje aktualne politične realitete«.⁴⁰

Zanikanje vsakršne družbene in politične pogojenosti proučevanja zgodovine politične misli pa je tudi enostransko, saj bi potem predpostavili, da obstaja disciplina le zaradi same sebe. Disciplina lahko svojo družbeno vlogo opravlja le, če je avtonomna, na distanci ali celo v »opoziciji« socialnemu (političnemu) okolju. Šele s te pozicije lahko konstruktivno nastopa v družbi, ki bolj ali manj potrebuje njena dognanja. Prav takšne potrebe čutimo zdaj v Sloveniji, ko nove politične stranke iščejo svojo identiteto tudi v preteklosti. Janko Prunk trdi, da je bolje, če se nove politične stranke programsko koncipirajo z vidika prihodnosti. Vendar pa brez vsakršne zazrtosti v preteklost je legitimizacija nepopolna, meni Prunk, saj je v človeški naravi in v naravi političnega življenja evropske civilizacije vsaj zadnjih dvesto let prisoten tudi zgodovinski spomin oziroma sklicevanje na takšno ali drugačno idejno in politično tradicijo, in celo pri najbolj naprednih in originalnih političnih gibanjih in strankah.⁴¹

Funkcionalni status discipline v sistemu ved

a. Aditivna: Zgodovina politične misli naj bi služila kot svojevrstno skladišče (Lagerhaus) nakopičenih sporočil in nakopičenih tem, se pravi kot diskusijski material. Gre za »najnižjo« vlogo discipline, s katero se kot znanost ne more afirmirati.

b. Subsidiarna in korektivna: Günter Trautmann je zapisal, da je vse bogastvo idej in starejših političnih teorij v tem, da služi moderni politični znanosti kot

³⁶ G. Nonnenmacher, 1984, S. 240.

³⁷ W. D. Narr, 1986, S. 222.

³⁸ Ch. Kulke, *Politische Sozialisation, Handbuch der Sozialisationsforschung*, zbornik, Belz, 1982.

³⁹ U. Bermbach, 1984, S. 138.

⁴⁰ L. Kramm, 1981, S. 173.

⁴¹ J. Prunk, Na kakšno in katero politično tradicijo se nasloniti, Dnevnik, sobotna priloga, 4. november 1989.

arzenal za hipoteze (hevristični pripomoček).⁴² Kot tako razume zgodovino političnih idej tudi Udo Bermbach; politični znanosti naj pomaga pri njeni produkciji.⁴³

c. *Konstitutivna*: Zgodovina politične misli sokonstituira politično znanost. Bila naj bi navkljub svoji interdisciplinarni naravi sestavni del politične znanosti, njena bistvena struktura. Šele ta status omogoča disciplini afirmacijo kot znanstvene discipline.

d. *Identifikacijska*: Če dajejo aditivna, subsidiarna in korektivna vloga zgodovini politične misli preizek in prešibak funkcionalni status v sistemu znanosti, in če je konstitutivna vloga discipline v okviru politične znanosti nekako dovoljšnja, pa je vloga, ki jo je imela zgodovina politične misli v začetku svojega razvoja, pretirana. Takrat se je z njo identificirala politična znanost v celoti. To je veljalo tako za nemško kot ameriško politično znanost. Vendar pa monopolni položaj zgodovine politične misli znotraj politične znanosti ni le stvar preteklosti. Del politične znanosti se vrača na staro. Günter Trautmann meni, da je to izraz izgubljanja dignitete sodobne politične znanosti, saj ni sposobna najti lastne predmetne osnove v perečih vprašanih sodobne družbe (ekologija, itd.). Zato išče razloge za vse večjo afirmacijo zgodovinskih političnih tem v politični znanosti v dejstvu, da postaja politična znanost tudi vse manj kompetentna za sodobne teme. Zato »pleni« idejni sklad preteklosti, da bi ponovno našla svojo *identiteto*.⁴⁴

Kaj producirati?

Znano je, da so motivi za proučevanje in raziskovanje politične misli preteklosti lahko politični, strokovni, moralni ali pa posamezne kombinacije teh. To ima seveda določene konsekvence na izbor konkretnih tem.

Wolfgang D. Narr vidi dodatni smisel raziskovanja v navzočnosti preteklih družbenih struktur v sedanosti. Vredno teoretične zaznave je po njegovem mnenju tisto, kar se je izkazalo kot epohalno vprašanje. To pa je tisto, kar se je afirmiralo tudi v praksi.⁴⁵ Dalje meni, da se je v okviru historične metode izoblikovalo zanimanje za študij *preteklih sistemov vladavine, biografij političnih mislecev* (in spremljanje njihovega razvoja), *iskanje vplivov*, ki so delovali na predhodnika(e) neke določene politične misli ali institucije.⁴⁶

Nanizajmo na kratko še nekaj stališč o predmetu oz. temah zgodovine politične misli:

- Zgodovinski koncepti politike, sistematične teorije, kompleksnost družb in socialna struktura (Udo Bermbach);
- Kulturne vrednote, zgodovinske ureditve družbenega in človekovega bivanja (Jürgen Gebhardt);
- Nacionalna zavest in nacionalna država (Bernard Willms);
- Antropološke teme, kot so dihotomija človek: narava, načini življenja in oblike kultur (Rudolf z. Lippe);
- Korelacija naravne in družbene zakonitosti ter naravoslovnih teoretskih

⁴² G. Trautmann, *Hat Theoriegeschichte Sinn? Anmerkungen zum Forschungsstand einer Teildisziplin*, 15/1984, PVS, Sonderh., S. 251.

⁴³ U. Bermbach, 1981, S. 428.

⁴⁴ G. Trautmann, 1984, S. 245.

⁴⁵ W. D. Narr, 1986, D. 228.

⁴⁶ W. D. Narr, *ibid.*, S. 223.

modelov s teoretičnimi modeli politične znanosti (Otto Ullrich je proučeval vpliv Newtonove mehanike na Hobbesovo teorijo države);⁴⁷

– Strukturni in semantični vidiki različnih historičnih političnih sistemov (Niklas Luhmann);⁴⁸

– Obči pogoji konstituiranja (politične) ideje/teorije in njih socialni nosilci (Heide Gerstenberger).⁴⁹

Najbolj natančno je določil predmet proučevanja Günter Trautmann. Zgodovina politične misli naj bi se ukvarjala s proučevanjem:

1. Posamezna teoretika (»klasika«);
2. Epohalnih pojmov socialnih gibanj (imperializem, fašizem);
3. Političnih teorij socialnih gibanj:
 - konservatizem,
 - liberalizem / pluralistična teorija,
 - marksizem / evrokomunizem / socializem / eko-socializem.⁵⁰

Kako producirati? (Metodološki nastavki in smeri)

Kako zajeti oziroma zaznati ter rekonstruirati simbolna sporočila preteklosti, je točka, glede katere se zgodovinarji, politologi in sociologi najbolj razhajajo. To je razumljivo, saj izhajajo iz različnih teoretskih paradig in raziskovalnih pozicij. Z ekskurzom o metodi bomo predstavili značilne odnose raziskovalca do t. i. diskurzivnega predmeta (Faucoult).

Wolfgang D. Narr je v omenjenem delu povzel štiri metodološke pozicije znotraj discipline.

1. *Politično-filozofska pozicija*: Zanj je značilno, da je zaznamovana z normami, ki izhajajo iz religioznih in filozofskih oblik (samo)zavedanja. Na preteklo se gleda kot na »dobre stare čase«. Klasične ideje se zaznavajo kot nekaj večno veljavnega in nadčasovnega ter se skušajo razpoznati za sodobnost kot uporabna in aktualna.

2. *Historična pozicija*: Je najbolj razširjena. Kot metoda omogoča tudi spoznanje »Wirkungsgeschichte«, ne le zgodovine idej preteklih sistemov vladavine (Aristotel, Machiavelli, itd.). Znotraj te pozicije se uveljavlja tudi ustvarjanje bibliografij političnih mislecev, iskanje medsebojnih vplivov teorij itd.

3. *Sociološka pozicija*: Tu moramo po Narru razločevati med pozitivistično in marksistično metodo. Obe zaznamuje ideološka kritika.

4. *Družbenozgodovinska pozicija*: Bistven nastavek te pozicije je iskanje zgodovinskih socialnih pogojev za nastanek političnih teorij. Narr, ki se zavzema za to pozicijo, trdi, da je posamezna teorija posredovana s socialno realnostjo epohe.⁵¹ Hkrati nasprotuje tistim izhodiščem, ki smo jih zapisali pod prvo točko. »Samo iz konkretnih situacij preteklosti – samo iz določenega časovnega obdobja – lahko razpoznavamo ljudi in njihove politične ideje.«⁵² Kot primer tovrstne pozicije je

⁴⁷ O. Ullrich, *Theoriengeschichte und Naturwissenschaften. Ueber gemeinsame Paradigmen*, 5/1984, Sonderh., PVS, S. 80 in dr.

⁴⁸ N. Luhmann, *Staat und Politik. Zur Semantik der Selbstbeschreibung politischer Systeme*, PVS, 15/1984, Sonderh., S. 99 in dr.

⁴⁹ H. Gerstenberger, *Materialistische Ansätze in der Analyse politischen Ideen*, 15/1984, PVS, Sonderh., S. 161 in dr.

⁵⁰ G. Trautmann, 1984, S. 263.

⁵¹ W. D. Narr, 1986, S. 228.

⁵² W. D. Narr, *ibid.*, S. 219.

navedel Macphersonovo raziskovanje angleške zgodovine politične misli, konkretno posesivnega individualizma, v katerem je odkrival tudi socialne pogoje (svoboda »od« kot funkcija lastnine) za nastanek tovrstnih političnih teorij in idej.

Vredna omemba je tudi tipologija spoznavnoteoretičnih in raziskovalnih pozicij Günterja Trautmanna. Govori o treh znanstvenih paradigmah.⁵³

a. *Ontološko-normativna*: V ta okvir sodijo t. i. politologi prve učne ure oziroma prva generacija politologov. Ta paradigma predpostavlja naselitev predmetnega območja discipline v sfero večnih idej. Nasprotuje zlasti pozitivizmu. Pojmi in politične ideje imajo ahistorično vrednost. Ta smer je analogna politično filozofski poziciji v Narrovi in Nonenmacherjevi tipologiji. Njen osrednji predstavnik je Eric Voegelin.

b. *Čisti empirizem*: V kolikor se je ta splošna smer v humanističnih vedah dotikala zgodovine politične misli, jo je po drugi strani podcenjevala ali celo ignorirala. Predpostavlja empirično metodologijo. Starejše spoznavno teoretske sisteme ignorira ali jih kvečjemu tolerira kot častitljive tradicije. Zgodovina politične misli zanjo ni ploden spoznavnoteoretski teren. Frieder Naschold je zapisal, da med ontološko-normativnimi, dialektično-historičnimi in empirično-analitičnimi sistemi v glavnem veljajo le slednji. Tako je izključil proučevanje historično nastalih političnih fenomenov in logične strukture zgodovinske razlage. Zgodovini politične misli priznavajo le korektivno vlogo znotraj (empirične) politične znanosti.

c. *Zmerni empirizem*: Skuša integrirati moderno politično teorijo z njeno zgodovino. Ta paradigma se uvršča med obe zgoraj omenjeni varianti. Čisti empirizem se v Evropi ni nikoli popolnoma uveljavil. Moderna empirična šola daje zgodovini politične misli vse več »pooblastil«, ki so tako metodološke kot spoznavnoteoretske narave. Zgodovina politične misli ima konstitutivni status znotraj politične znanosti. Vez med zgodovino politične misli in sodobno empirično znanostjo so poskušali utemeljevati bolj produktivno Bernard Willms, Gerhart Lembruch in Jürgen Gebhardt. Gebhardt je trdil, da mora moderna znanstvena analiza politike izhajati iz globokih zgodovinskih dimenzij.⁵⁴ Zgolj empirična politična znanost bi brez zgodovine politične misli ostala brez teoretsko fundiranih kriterijev svoje analize, brez sistema političnih vrednot, brez notranje konsistentnosti in historične lokacije.

Günter Trautmann je različne pristope v disciplini še podrobneje opisal. Razlikoval je med ontološko-normativno smerjo (Eric Voegelin), socialnofilozofsko-prakseološko (Wilhelm Hennis), zgodovinskopojmovno-hermenevtično (Jürgen Ritsert), empirično-analitično (Klaus V. Beyme, Gerhart Lembruch, Frieder Naschold), socialnohistorično-strukturalistično (Wilfried Roerich), historično-materialistično (Hans J. Sandkuchler, Rafael d.l. Vega) in strukturno-funkcionalistično (Niklas Luhmann).⁵⁵

Smiselnost zgodovine politične misli (nekatera odprta vprašanja)

V ponovni konceptualizaciji discipline, ki smo ji bili priča zlasti v zahodnonemški debati, so se pojavila mnoga vprašanja. Signifikantno je morda prav to, da se je

⁵³ G. Trautmann, 1984, S. 251 in dr.

⁵⁴ J. Gebhardt, 1984, S. 126.

⁵⁵ G. Trautmann, 1984, S. 272.

debata začela ob vprašanju, ali ima ta disciplina sploh kak smisel. Tako je Lothar Kramm, zazrt v teorijo zavesti in zavednega, s filozofskega in »nevrofiziološkega« stališča razvil model, s katerim je razvil tezo o nesmislu zgodovine politične misli. Ugovarjal je več avtorjem, ki so bili mnenja, da lahko pomen dogodkov in pojavov v sedanjosti razložimo z upoštevanjem njihovih historičnih genetskih pogojev, z analitičnim odkrivanjem njihovega osnovnega vzroka. Kritiziral je predpostavko, naj se zgodovina politične misli proučuje s stališča sedanjosti. To omogoča manipulacijo, na kar je med drugim opozarjal tudi Wolfgang D. Narr. Kramm je dokazoval, da obstajajo *specifične* eksistence in *specifične* zgodovinske okoliščine. Ideje so neodvisne in imajo kot take svojo historično logiko. Zato zgodovina politične misli z interpretacijo »simbolnih fosilnih reliktoev« ne more smiselno pojasniti polja realnosti preteklega. Disciplina, ki poustvarja in konkretizira zgodovino, aktualizira tudi historični um. To pa po Krammu pomeni posiljevanje »idej« in taistega uma: »Kakor je razsvetljenstvo pri tem, ko je skušalo rekonstruirati zgodovino kot smiseln potek uporabljalo kriterije svojega časa, tako postopa zgodovina idej po principu . . . , katerega substančna izkušnja je pozabljena.«⁵⁶ Zavedno, ki dojema realnost, je po Krammu mesto med poli začetka in konca realnosti. Te vsakokratne realnosti pa intencionalna zavest raziskovalca ni v stanju razpoznati, kajti struktura izkušnjske realnosti odseva v strukturi zavesti tako, da je prirejena svojemu »In-mitten« značaju. V nameri, spoznati ideje ne le »po sebi«, ampak v tesni zvezi s »poljem realnosti« preteklega, postane zgodovina politične misli naivna.

Kakorkoli je že Lothar Kramm zastavljal skrajnostna vprašanja, je pri tem pomembno to, da je načel nekatera vprašanja, ki so za disciplino aktualna in so se jih tako ali drugače dotikali tudi drugi avtorji, čeprav se neposredno s Krammovimi stališči niso konfrontirali. Guether Nonnenmacher je trdil, da si je Kramm izbral sovražnika, ki ga ni mogoče razpoznati. Očitno pa je, da se je spoprijel z nekaterimi historično-materialističnimi pozicijami.

Zelo sporno je vprašanje »kriterija« *sedanjosti*. Walter Theimer je v svojem delu *Geschichte der politischen Ideen* zapisal, da je zgodovina političnih idej to, kar današnji čas zanima iz preteklosti ter da je pisana z modernega stališča.⁵⁷ Tudi Bernard Willms je zavzel stališče, da če se zgodovina politične misli retrospektivno strukturira iz sedanjosti, in če to počne na vsakem koraku, potem klasičnost ne more biti (njen) kriterij.⁵⁸ Opraviti imamo torej z dvema nasprotujočima si stališčema. Eno trdi, da je uvajanje kriterijev aktualnega časa »posiljevanje« zgodovine (političnih) idej, drugo stališče pa »priznava prisotnost sedanjosti«. Dejstvo je, da na različne faze raziskovanja tako ali drugače vplivajo okoliščine. Sedanjost se lahko izraža kot čisto teoretski (vpliv ali povezava spoznanj z drugimi sodobnimi mejnimi vedami) ali metodološki efekt (vse bolj univerzalna uporaba metodologije). Gotovo je, da so tudi okoliščine zunaj stroke tiste, ki vplivajo na izbor predmeta proučevanja. Vpliv sedanjosti in aktualizacija historičnih tem ne pomenita nujno kršenja avtonomije znanstvenega dela. Je pa vmešavanje političnega podsistema brez dvoma problematično in zlasti v »socialističnih« državah najbolj izrazito. V zvezi s tem se vse bolj pojavlja zahteva po t. i. opozicijskem statusu znanosti.

Naslednje sporno vprašanje je odnos med »simbolnimi« produkti in historično »realnim«, torej med zavedajočim (udejanjeno v različnih formah pisanih sporočil)

⁵⁶ L. Kramm, 1981, S. 178.

⁵⁷ L. Kramm, 1981, S. 161.

⁵⁸ L. Kramm, *ibid.*, S. 161.

in zgodovino, njenim realnim poljem, kamor sodijo obstoječe forme skupnostnega bivanja ljudi. Ali lahko historični tekstovni sklad odseva »realne« odnose v vsakokratni zgodovinski situaciji, njihove socialne in politične strukture in dejansko politično življenje med ljudmi? Problem je žgoč tembolj zaradi tega, ker hočejo sodobni pristopi znotraj discipline iz zgodovinskih sporočil »iztržiti« več kot le »reinterpretacijo historičnih interpretacij«. Ali niso taka pričakovanja od zgodovine politične misli pretirana že zaradi upoštevanja vredne domneve, da je tudi »korpus« zgodovinskih tekstov že sam »popačen«, s Krammom bi rekli prilagojen svojemu notranjemu značaju zavednega?

Krammovo stališče problem preveč radikalizira. Sprejetje pozicije, ki pravi, da zgodovina politične misli ni zmožna »scientistične« zaznave realnega polja zgodovine, pomeni pristanek na idejo, da so simbolna sporočila preteklosti absolutno avtonomni pojav. Takemu pojmovanju nasprotuje tudi večina avtorjev, ki smo jih v tej razpravi predstavili. Claus E. Barsch ocenjuje, da disciplina ne more biti povezana s konstrukcijami, ki bi bile oddaljene od političnega življenja in ureditev ljudi v družbi in zgodovini.⁵⁹ Tudi Wolfgang D. Narr je menil, da so ideje/teorije posredovane s socialno realnostjo epohe in spoznavne le iz konkretnih situacij preteklosti.⁶⁰ Narr torej predpostavlja trdno vez idej z njihovimi socialnimi pogoji, kar vzbudi dvom v njegovo pojmovanje avtonomije zavesti in simbolnih sporočil. Niklas Luhmana je, denimo, zanimalo vprašanje o korelaciji socialnih in idejno-pojmovnih struktur dane epohe.

Takšna zastavitev problema že nakazuje avtonomijo obeh ravni. Zato lahko govorimo, da so ideje in teorije oblike človekove zavestne duhovne produkcije, nikakor pa niso odsev tega okolja. Ideje so posredno povezane z zgodovinskim okoljem. In preko te indirektno zveze lahko zgodovina politične misli pojasnjuje tudi teme moderne politične znanosti (tehnologija oblikovanja moči, mehanizmi regulacije skupnostnega življenja itd.). S tem lahko disciplina zmanjša razpoko, ki jo vidijo mnogi v njenem razmerju do politične znanosti.

Po drugi strani pa so lahko prevelika pričakovanja od zgodovine politične misli pogubna za njo samo. Menim, da se mora zgodovina politične misli omejiti na »svet idej« in ne absolutno na njegovo interakcijo s preteklim svetom realnosti, čigar spoznavanje je, kot smo že ugotovili, težavno. Še zlasti pa bi delali krivico zgodovinskim idejam/teorijam, če bi jih vrednotili s stališča realne zgodovine, oziroma, če bi ocenjevali njihovo vrednost in veljavnost (validnost) s kriterijem, ki je popolnoma onstran racionalnega. Politične ideje/teorije so svojevrstne eksistence, bit zase, in tako spoštljivo se jih moramo tudi lotevati.

Danes postaja vse bolj aktualno tudi vprašanje proučevanja slovenske politične misli. Disciplina ima že vrsto let akademski status in krepko je tudi zasidrana v raziskovalne strukture. Gre za občo zgodovino politične misli. Proučevanje slovenske politične misli je v tem smislu še zapostavljeno. Pred leti so bili storjeni prvi koraki, ko so na FSPN uvedli predmet o politični misli jugoslovanskih narodov, v okviru katerega se poučuje tudi slovenska politična misel. S tega področja imamo tudi nekaj raziskav v okviru raziskovalnega inštituta iste fakultete. Seveda pa tovrstne produkcije ne moremo omejiti le na omenjeno ustanovo. Veliko so k temu prispevale tudi nekatere revije, ki so esejistično zajele omenjeno zgodovinsko problematiko (npr. Nova revija). Če je bilo v preteklosti to področje v okviru politične znanosti zapostavljeno, pa tega ne bi mogli reči za slovensko zgodovino-

⁵⁹ C. E. Barsch, 1981, S. 329.

⁶⁰ W. D. Narr, 1986, S. 228 in 219.

pisje. Ne bi na tem mestu naštevati vseh del, treba pa je opozoriti, da je del slovenskega zgodovinopisja precej blizu teoretičnim in metodološkim nastavkom, ki so sicer značilni za disciplino zgodovine politične misli. Zadnja leta je bil govor tudi o potrebi nacionalnega programa proučevanja slovenske politične misli. V ta namen je bilo organiziranih tudi nekaj srečanj, prvič pa se je ta ideja pojavila na posvetu o koordinaciji proučevanja zgodovine politične misli jugoslovanskih narodov leta 1987 v Ljubljani. Ni tragično, ker so rezultati te »koordinacije« nični, postalo pa bi lahko zelo neprijetno, če bi zanemarili lastno narodno kulturo, katere del je nedvomno tudi slovenska politična misel.